

DUVHA LA LIFHASI LA U VHALELA NTHA NA NALIBALI

Uno n̄waha Duvha la Lifhasi la u Vhalela N̄tha li khou pembelelwa nga la 4 Thafamuhwe 2015. Kha vha tangane na rine nga duvha ili vha vhale tshitori tsho n̄walelwaho rine nga maand̄a nga muanetsheli wa zwiitori a divheaho nga maand̄a Afrika Tshipembe, Gcina Mhlophe – *Tshifhiwa tsha Sisanda* – kha vhana vhane vha vha divha.

NYITO 5 DZA DUVHA LA LIFHASI LA U VHALELA NTHA

1. Kha vha vhalele vhana vhavho na vhañwe tshitori tsha, *Tshifhiwa tsha Sisanda* kha siaṭari la 2 na la 3. Kha vha di dowedze u tshi vhalela n̄tha lwo vhalaho nyana phanda ha musi vha tshi vhalela vhana nahone vha elelwe u ombedzela nyito kha ipfi javho musi vha tshi khou vhala. Arali hu vhana vhaṭuku, vha nga takalela u vha sumbedza zwifanyiso musi vha tshi khou ralo u anetshela hafhu tshitori nga ndila yo leluwaho nga maipfi avho.
2. Kha vha ye kha www.nalibali.org vha dauniloude mapopai a minwe a vhaanewa vhahulwane vha re kha tshitori tsha, *Tshifhiwa tsha Sisanda*. U bva afho vha ṭuṭuwedza vhana vhavho u shumisa mapopai u anetshela hafhu tshitori kana u anetshela zwiitori zwavho vhone vhane.
3. Kha vha ṭuṭuwedze vhana vhavho u ṭalutshedza tshitori nga u vha humbela uri vha ole kana u pennda tshifanyiso tsha tshipiḡa tshine vha tshi funesa.
4. Kha vha shumise Duvha la Lifhasi la u Vhalela N̄tha u lingedza tshiñwe tshithu tshiswa – kha vha vhalele n̄tha u itela vhana kana vhaaluwa vhane vho vha vha sa athu u vha vhalela, kana vha lingedze u vhalela vhana vhavho tshitori fhethu huñwe-vho, u fana na phakhani kana musi vha bafuni!
5. Kha vha ite phosiṭara dza Duvha la Lifhasi la u Vhalela N̄tha javho. Vha kone-ha u dzi ṭana kha tshikolo tshavho, laiburari, kiḡaba ya u vhala kana fhethu ha u renda na u rabela u itela uri hu vhe na ndivho na u pfesesa ndeme ya duvha ili.

VHA NGA SHELA HANI MULENZHE

Kha vha ye kha www.nalibali.org kana www.nalibali.mobi u sainela muṭa wavho, kiḡaba ya u vhala kana tshikolo vha thuse uri izwi zwi vhe mushumo muhulwanesa wa Duvha la Lifhasi la u Vhalela N̄tha Afrika Tshipembe!

ZWIVHUYA ZWA 8 ZWA U VHALELA NTHA!

U vhalela n̄tha u itela vhana vhavho:

- zwi vha sumbedza uri vhone vha dzhiela n̄tha bugu na u vhala.
- zwi vha netshedza zwithu zwine vha do amba ngazwo musi vha navho.
- zwi fhaṭa vhushaka vhukati havho.
- zwi vha netshedza tshikhala tsha u tshenzhela u vhala sa nyito i fushaho.
- zwi vha ṭuṭuwedza u guda u vhala nga vhone vhane na u ita uri vha dzulele u isa phanda na u vhala.
- zwi vha sumbedza ndila ya kuvhalele na zwine bugu dza shumisa zwone.
- zwi ita uri vha dipiñe nga zwiitori zwine zwa fhira vhukoni havho ha u vhala ha zwino.
- zwi vvedza divhaipfi yavho na ndivho ya luambo.

KHA VHA WINE!

Nga u sainela uri vha vhalele n̄tha vha tshi vhalela vhana kha vhutshilo havho, vha nga kona u wana tshikhala tsha u wina thikhithi mbili dza fhano hayani dzo netshedzwaho nga **South African Airways!**

U itela milayo yo tiwaho, kha vha dalele www.nalibali.org

TSHIFHIWA TSHA SISANDA

Nga Gcina Mhlophe
Zwifanyiso nga Jiggs Snaddon-Wood
Tsha pindulelwa nga Mudau Ntshengedzeni Edward

Ɖuvha liṅwe na liṅwe musi Sisanda a re na vhukale ha miṅwaha ya malo a tshi swika hayani u bva tshikoloni, u bvula yunifomo yawe, a la tshiswiṭulo tshawe a fhedza nga u tamba muravharavha na makhulu wawe vha mukalaha. Vha diṭhiṅa nga maanḁa nga u tshimbidza “thoga” dzavho u mona na bodo lune ha ṭoḁi u litsha u tamba. Fhedzi, vha mu humbudza uri zwiḁa u ṭoḁu u vha mulangi wa bannga Ɖuvha liṅwe musi o no aluwa.

“Ni ḁo zwi itisa hani arali ni sa ṭoḁi u ya sekondari?” makhulu wawe vha mukalaha vha a swaswa.

Sisanda a ḁisetshela. “Ndi ḁo ya sekondari nda dovha nda ya na yunivesithi. Ndi ngazwo ndi tshi shuma nga maanḁa tshikoloni!”

Sisanda o lapfa u fhira vhukale hawe – o dzhiela khotsi awe. Tshifhaṭuwo tshawe tsha tshipulumbu na u mwemwela ho nakaho ndi zwa mme awe. Vhabebi vhave vhuvhili havho vha tou ri vhusiku sala nḁuni matsheloni maṅwe na maṅwe vha tshi ya mushumoni vhumalaphukha ha tsini. Nga tshifhinga tshine Sisanda na khonani dzawe vha thoma tshikolo ngatsho, mabisi o ḁalaho vhaendelamashango a vha a tshi khou swika u ḁa u vhone phukha dza Afurika dzo nakaho.

Nga Ɖuvha laḁe la mabebo lo fhiraho, Sisanda o tondwa nga nḁila yo khetheaho – vhabebi vhave vho wana thendelo ya uri a vhe na vhuṭambo vhumalaphukha. Ṭuḁwa dza vhumalaphukha dzo vha na dzangalelo la

u ṭoḁu Ɖuvha nga ha tshigwada itshi tsha vthathu. Dzo tatamudza mitsinga yadzo milapfu uri dzi vhone zwavhuḁi vhuṭambo nahone dzo ita na u vhone sa dzine dza khou tama tshipiḁa tsha khekhe ya Ɖuvha la mabebo! Sisanda o funa ṭuḁwa. Phukha dzoṭhe dzo vha dzo khetheaho khae, fhedzi ho vha ṭuḁwa dzo fhumulaho na u vha na vhone dze dza tswa mbilu yawe. A nga fhedza Ɖuvha loṭhe a tshi khou dzi ṭalela.

Nga Lavhuṭanu liṅwe, khotsi a Sisanda vho ṭavhanya u vhuva mushumoni. Vho vhone vho dinalea nga maanḁa.

“Mulandu ndi mini, Baba?” Sisanda o vhudzisa.

“Ṇamusi guma la ṅotshi lo luma ṭuḁwa ya mudzadze,” ho ṭalutshedza khotsi a Sisanda. “Ṭhoho yayo yo vha yo zwimba nga u lumiwa lwe na maṭo ayo a u naka a vha o valea. Ro lingedza zwoṭhe u i thusa, fhedzi zwe vhutoto – ya mbo ḁi fa. Zwi vhavhesaho ndi uri yo vha i na tshinamana tshine tsha kha ḁi i ṭoḁa.”

“Ṇe ṅe mayo!” ho amba Sisanda a tshi thoma u lila. “Ndi tama ho vha hu na tshe nda vha ndi tshi nga ita. Tshinamana tshi tea u vha tshi tshi khou lila u fana na ṅe.”

Sisanda a lila o lila. Mme awe vho lingedza u mu khuthadza. Vho ita na u mu vholela tshinwe tshitori nga tshifhinga tsha u eḁela u mu thusa uri a hangwe uri o pfela hani vhuṭungu tshinamana. Mafhedziseloni, Sisanda o mbo ḁi farwa nga khofhe zwezwo a tshi khou thetshesela ipfi la mme awe.

Nga matsheloni a li tevhelaho Sisanda o vuva e na muṅwe muhumbulo!

“Ndi nga ṭuwa navho mushumoni ṅamusi naa?” o humbela khotsi awe. “Ndi na tshifhiwa tsha tshinamana.”

U ṭuṭula vhukoni ha vhana nga u anetshela zwiṭori na u vhalo

Vhabebi vhawe vha sedzana, vha mwemwela vha ri, “Ee, zwo luga ni nga tuwa na riṅe.”

Ho vha hu tshi dudela fhedzi hu na makole. Tshiṅwe na tshiṅwe vhugalaphukha tsho vhonala tsho fhumula nga ndila i songo ḍowealeho.

“Ndi humbula uri ḍuvha a ḵongo bva ṅamusu ngauri ḵo ṅungufhalela tshiṅamana,” ho amba Sisanda.

Nḍou khulukhulu ya lavhelesa muṅa u no khou pfuka nga heneḵho tsini.

“Khamusi i khou mangala kusidzana ku yaho mushumoni na vhabebi vhako,” ho amba mme a Sisanda.

Sisanda a tenda nga ṅohoho. “I ḍo mangala musu i tshi vho ḍivha,” o humbula.

Vho wana tshiṅamana tsho ima tshi tshoṅhe. Mutsinga watsho musekene wa lapfa wo tsela fhasi na maṅo atsho mahulu a burauni a vhonala a songo tsha. Sisanda a ima tsinisa natsho nga hune a kona. O vula bege yawe ṅhukhu a bvisa bugu. Zwenezwo, zwo mangadzaho na vhabebi vhawe, a thoma u vhalela tshiṅamana. Tsha rembulusela ṅohoho yatsho thungo ya ipfi ḵawe tsha thetshesela sa tshine tsha nga tshi khou pfesesa ipfi ḵiṅwe na ḵiṅwe. Mathomoni, vhabebi vha Sisanda vho humbula uri u vhalela ṅhḍwa ndi zwithu zwi songo ḍowealeho u zwi ita, fhedzi vha shandukisa mihumbulo yavho musu vha tshi vhona ndila ye ya vhonala i na mulalo ngayo – maṅo ayo a vhulenda o sedza kha Sisanda.

“Tshiṅori tshanga tsho ita uri tshi pfe tshi khwiṅe,” Sisanda o ṅalutshedza makhulu wawe vha mukalaha musu a tshi swika hayani.

Sisanda o ya u ṅolela tshiṅamana nga masiari manzhi na nga mafhelo a vhege. Tshifhinga tshoṅhe a tshi ya, o tuwa na tshiṅwe tshiṅori tshine a ḍo vhalala. Khonani mbili ntswa dzo vhonala dzi dzavhuḍi musu dzi dzoṅhe lwe na vhaendelamashango vha fhiraḵo nga heneḵho vha foda zwiṅepe zwadzo.

Nga zwiṅuku nga zwiṅuku tshiṅamana tsha vha na nungo. Vhathu vha vhugalaphukha vho vha vha tshi khou tshi ṅhogomela nga maṅḍa na lufuno lwoṅhe lu bvaho kha khonani ntswa, Sisanda, lwo shuma sa manditi.

ḍuvha ḵiṅwe mulangi wa vhugalaphukha a humbela Sisanda uri a ṅee khonani ntswa dzina.

“Ndi humbula uri Thokozani ndi dzina ḵavhuḍi,” ho amba Sisanda.

Nga ḍuvha ḵi tevhelaho mulangi wa vhugalaphukha a founela mugudisi wa Sisanda. A ramba vhagudi vhoṅhe vha ḵiḵasini ya Sisanda uri vha ḍe vha vhone Thokozani. ṅhḍwa ya u naka yo lapfa na u vha na nungo kha miṅwedzi miraru u bva tsha madalo a u thoma a Sisanda.

Nga ḍuvha ḵi lwendo lwa u ḵimvumvusa, vhana vha fuiṅa vha Gireidi ya3 vho lindela nga vhutami uri gethe dza vhugalaphukha dzi vule. Zwenezwo Sisanda nga u ḵihudza a isa muṅwe na muṅwe kha Thokozani. Vhaṅwe vha vhana vha lavhelesa ṅhḍwa ndapfu vho mangala. Vhaṅwe vha mwemwela vho tshuwa. Mugudisi wavho, Vho Khanyile, vha sokou mwemwela.

“Khonani yaṅu yo naka, Sisanda. No i ṅhogomela zwavhuḍi,” vho amba nga vhulenda.

“I pfi nnyi?” ho vhudzisa muṅwe wa vhatukana.

“Thokozani,” ho fhindula Sisanda.

“Thokozani zwi amba ‘u takala’,” ho ṅalutshedza Vho Khanyile.

Vhana vha dzula fhasi vha thetshesela musu Sisanda a tshi vhalala tshiṅori tsho vha vha vha Thokozani nga ḍuvha ḵe vha ṅangana lwa u thoma. Mulangi wa vhugalaphukha a foda zwiṅepe. Vhaṅwe vha vhaendelamashango vhe vha vha vha tshi khou fhira nga heneḵho na vhone vha foda-vho zwiṅepe. Na mufodi wa zwiṅepe a bvaho kha gurandḵa yapo a foda-vho. O lulufhedzisa uri tshiṅepe tshavho tshi ḍo vha tshi kha gurandḵa hu si kale. Muṅwe na muṅwe a vhandelela zwandḵa.

Tsha ḍa tsha vha tshifhiwa! U vhalela u fhola khonani.

U tuṅula vhukoni ha vhana nga u anetshela zwiṅori na u vhalala

U ITA BETSHO!

1. Gerani kha zwithoma zwitswuku uri ni do bvisa betsho.
2. Neani tshifanyiso muvhala.
3. Gerani tshitendeledi tsha saizi i linganaho na ya betsho u bva kha khadibogisi lisekene, sa tsumbo, bogisi la mukapu.
4. Shumisani guлуу u nambatedza betsho kha khadibogisi.
5. Shumisani silotheiphi u nambatedza phini ya tsireledzo nga murahu ha betsho. Kana ni ite buli ntha ni dzhenise wuu kana mudali khayoyu u itela uri ni kone u nembeledza u mona na mukulo wanu.
6. Diphineni nga u ambara betsho yanu musi ni tshi khou vhala na u thetshesela zwitori kha Duvha la Lifhasi la u Vhalela Ntha.

Kha vha ri rumele zwifanyiso zwa vhana vhavho vha na betsho dza u vhalela ntha dzavho. Kha vha imeilele kha info@nalibali.org kana vha zwi pose kha Facebook!

NGA HA NALIBALI

Nalibali (Ipfi la Tshithoza lo imelaho "tshitori khetshi") ndi fulo la lushaka la u vhalela – u-diphina u itela u tuta vhukoni ha vhana nga u anetshela zwitori na u vhala. Vhana vho dzhenaho tshothe kha zwitori zwi takadzaho na u anetshelwa zwavhudi – zwi re nga nyambo dzine vha dzi pfesesa – vha a hwela na u tuta wedzea u guda na u vhala nga vhona vhane. U guda uhu hu vhuedzaho nga u rali ndi risipi ya mveledziso ya litheresi i bvelaho phanda.

Nalibali yo rangwa phanda nga PRAESA (Project for the Study of Alternative Education in South Africa), Times Media na tshivhalo tsha vshumisani tshi aluwaho. Nga vhugudisi vhu yaho phanda na vshumisani na tshitshavha, kilaba dza u vhala, madzangano a litheresi na vhomadilonga vha vhukale hothe, khathihi na fulo la midia li takadzaho, Nalibali i khou thusa nga u vha mudzi wa mvelele ya litheresi kha mutheo wa vhutshilo ha duvha linwe na linwe Afrika Tshipembe.

Kha vha ambe na rine. U itela u wana mafhungo manzhi kha vha dalele www.nalibali.org, www.nalibali.mobi kana vha imeilele info@nalibali.org. Vha nga dovha hafhu vha ri wana kha Facebook na Twitter: [@nalibaliSA](https://twitter.com/nalibaliSA)

Zwi thoma nga tshitori...